

Åsens by 950802
Jesper Kallhed
Komvux Aneby

Länsstyrelsen i Jönköpings län

Dokumentation av byggnader och restaureringsarbeten i Åsens by,
Haurida, Aneby kommun.

Inledning.

Komvux i Aneby genomförde 1993 -1995 utbildningar i byggnadsvård. Målet var att vårda och restaurera de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna i Åsens by, Haurida. Syftet var att förmedla kompetens inom kulturmiljövård. Eftersom Åsens by är ett av länets riksintressen för kulturmiljövård, var vår intention även att skapa en helhet där kulturlandskapet, trädgårdarna och bebyggelsen gör byn till ett av de finaste agrara kulturmiljöer i länet.

Innehåll.

1. Projektets bakgrund och organisation.
2. Historisk beskrivning av Åsens by i Haurida socken.
3. Kultur- och naturvärden
4. Byggnadshistorisk översikt och arkitektonisk beskrivning.
5. Tekniska- och antikvariska undersökningar.
6. Restaureringens målsättning.
7. Byggnads- och restaureringsmetoder.
8. Restaurering av detaljer.
9. Byggnads- och installationsarbeten.
10. Målningsarbeten.
11. Restaureringens dokumentation.

12. Bilagor.

1. Projektets organisation.

Huvudman för utbildningen var Komvux i Aneby med Bertil Målvist som rektor. Länsarbetsnämnden i Jönköpings län stod för kurskostnader och kursdeltagarnas utbildningsbidrag. Projektledare var Jesper Kallhed och praktisk lärare var Johan Örfelth. Aneby kommuns planarkitekt Anders Adolfsson stod för idéer och råd. Anders Wallander, bitr. länsantikvarie i Jönköpings län, bidrog med kulturmiljö-vårdsbidrag samt råd och anvisningar. Christine Hederström från Länsmuseet var antikvarisk kontrollant. Lommaryds pastorat, ägare till Åsens by och Arne Andersson som ordförande i kyrkorådet, erbjöd lämpligt restaureringsobjekt samt ett stort engagemang och förtroende.

2. Historik beskrivning av Åsens by i Haurida socken.

På fastigheterna finns många spår efter tidigare brukare och människor. Norr om byn finns ett område med fossil åkermark med lämningar från yngre järnåldern. I området finns många odlingsrösen och på ett av dessa finns en rest sten på toppen. På fastighetens norra del finns även en gammal offerkälla som kallas Tutekällan. Källan är allmänt känd som en samlingsplats vid midsommar då man drack av det klara och friska vattnet samt offrade ett mynt eller något annat metallföremål. Samuel Rogberg skrev i en häradsbeskrivning, Historisk beskrivning över Småland, år 1770, att folkmängden i Haurida socknen var "vid pass 406 personer". Till år 1853 hade folkmängden stigit något till 425 personer men fram till 1940 sjönk folkmängden i socknen till 394 invånare. Idag bor endast ca 150 personer i socknen.

Redan år 1455 nämns gården Åsen, enligt DMS, (Det medeltida Sveriges expert-samling). Den tidigaste kända ägaren är "Fru Karin till Lagnö", född Gyllenstjärna. Fru Karin, som var gift med riksrådet Erik Arvidsson Trolle 1523, var förövrigt ägare till 37 gårdar inom häradet. År 1534 bodde Esbjörn skrivare i Åsen, enligt Gustav Vasas register, och senare blev riksrådet och lagmannen i Östgöta landsaga Måns Johansson Natt och Dag, ägare till Åsen, detta enligt norra Vedbo jordebok från år 1542. År 1794 storskiftades Åsens by av lantmätare Jonathan Montelin. De ursprungliga tre orginalkartorna finns fortfarande kvar och fastighetsägarens orginal hittades av en tillfällighet under restaureringsarbetet.

År 1865 skiftades socknen enligt laga skifte och antalet hemman blev 12 och 3/4. Åsens by hade två hemman som delades på gårdarna Åsen, Åsen Södergård och Åsen Norregård. Samma år sålde Jöns Håkansson och hans hustru Anna Pettersdotter 1/4 mantal till Karl Jönsson och hans hustru Lena Maja Svensdotter. År 1890 sålde Anders Gustav Fri och hans hustru Matilda Pettersdotter den andra delen av gården, 1/4 mantal, till Karl Jönsson och hans hustru. Därmed var Karl Jönsson ägare till 2/4 hemman. Gårdarna, som var avsöndrade från hemmanet, hade varit under familjens ägo sedan 1700-talet. Karl och Lena fick sönerna Sven-Petter och Gustav E. Karlsson. Karl Jönsson är för övrigt mannen som räddade Haurida kyrkas medeltida kyrkomålningar genom att vid kyrkostämman yttra följande "Öm i måler över körkmålninge så ha i betet i e siste ostasmörgås".

Karl med familj bodde under denna tid i Åsens Södergård. För att sönerna, Gustav och Sven-Petter, skulle kunna ta över gårdarna byggde Karl dels en stuga åt Sven Petter (Åsen) och dels en egen undantagsstuga. Fastigheten delades sedan i två delar så att sönerna fick var sin gård. Den äldsta sonen Gustav Karlsson tog över den äldre mangården samt halva hemmanet 1915. Sven-Petter flyttade in i det nyresta huset Åsen och Karl Jönsson flyttade till den undantagsstuga som han själv byggt. Enligt storskifteskartan, 1794, låg ett av byns hus sydöst om de övriga tomterna. När detta hus revs eller flyttades är inte känt men det är möjligt att Karl Jönsson använde timret från stugan till nybygget.

Gårdarna i Åsens by brukades liksom övriga i regionen genom självhushållning och endast en obetydlig mängd såldes från lantbruket. Gårdarnas största inkomster kom från skogsbruk, mjölkleveranser och från slakteriet i Jönköping. Mjölken från Åsens by levererades genom två mjölkbilar till Jönköpings mejeriförening eller Frinnaryds mejeriförening. I äldre tider var smörtillverkning den dominerande inkomstkällan. Förutom nötkreatur fanns svin och höns. Fåraveln, som i äldre tider var ett vanligt komplement, gick tillbaka eftersom fåravel krävde rejäla hägnader. De nya enklare taggtrådstängslin, som ersatte de traditionella trögärdesgårdarna, var inte lämpliga för fåravel. Jorden, som beskrivs som mager, anses inte tillhöra den bättre i häradet. Jorden är stenbunden, kuperad och ofta i slingriga, oregelbundna former mellan stenrös och bergsknallar. I gårdarnas närhet finns fortfarande åkerholmar och gamla betade åkrar i ett varierande och kuperat landskap. I ängs- och hagmarksinventeringen nämns bl a darrgräs, brudbröd och ängsskrallra. I skogen växer mest barrträd men även asp och björk finns.

Åsen Södergård 1:1A

År 1915 blev Gustav E. Karlsson (1867-1956) ägare till Åsen Södergård 1:1A. Gustav var gift med Edit Maria Andersson och de fick 5 barn tillsammans, Hanna, Arvid, Ruth, Karl och Elin. De sista som bodde i husen var syskonen Karl, Hanna och Ruth Karlsson. Gården hade en areal på 35 ha, varav 7 ha åker. Mangården är sannolikt byggd i början av 1800-talet och flyttades till platsen i samband med laga skifte år 1865. År 1934 renoverades huset och el installerades. På tomten i vinkel finns Karl Jönssons undantagsstuga från 1900-talets början.

Åsen 1:1B

År 1918 blev Sven Petter Karlsson (1870-1941) ägare till Åsen 1:1B. Sven var gift med Ida Matilda Carlsson och de fick 8 barn tillsammans, Karl, Anna, Tekla, Maria, Lennart, David, Birger och Per. Den ogifta Tekla Svensson bodde i huset fram till 1989. Gården Åsen hade en areal på 34 ha, därav 7 åker. Mangården, som är byggd av äldre timmer, restes av Karl Jönsson i början av 1900-talet. Stugan innehåller 3 rum, kök och hall. Byggnaden restaurerades 1910 av Sven-Petter. Ekonomibygnaden uppfördes 1912-20, för 2 hästar, 7 kor, samt ungdjur. Ladugården fick el indraget, men i boningshuset vågade de inte "elektrifiera" eftersom dessa "nymodigheter" kunde vara farliga för hälsan. Detta enligt Ture Isaksson, 90 år, Haurida och kusin till barnen. På gården finns flera forntida och sentida odlingsrösen. En märklig grop, antagligen för vargfångst, har påträffats intill en

klippvägg. Fångst-gropen är 3x4 meter stor och 1.5 meter djup och grävd i en naturlig klippskreva.

3. Kulturmiljö och naturvärden.

Åsens byn är ett av landets c:a.1700 riksintressen för kulturmiljövård. Det innebär att byn har valts ut för att representera landets historia genom sin karaktäristiska byprägel i ett intressant och pedagogiskt kulturlandskap. Enligt Naturresurslagen (SFS 1987:12) skall områden av riksintressen för kulturmiljövård skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. En utgångspunkt för urvalet är att områdena skall representera hela landets 10 000-åriga historia, från stenålder till nutid. Men även att spegla befolkningens historia, med olika samhällsklasser, boendeförhållanden och arbetsmiljöer. Odlingslandskapet kring Åsens by är unikt genom sin prägel av ålderdomligt utseende och ordningssätt. Inslaget av små och flikiga åkertegar, ängs- och hagmarker, stengärdesgårdar, stora odlingsrösen, odlingsterasser, raserade hägnadssystem, fågator och hamlade träd är stort. På markerna har även fossil åkermark påträffats. Kulturlandskapet, som är både intressant och pedagogiskt, representerar ett kulturlandskap som var typiskt för det småländska höglandet under det förra århundradet. I Riksantikvarieämbetets katalog för riksintressanta kulturmiljöer i Sverige har Åsens by beteckningen K79 i Jönköpings län.

4. Byggnadshistorisk översikt och arkitektonisk beskrivning.

Åsens by utgörs av gårdarna Åsen Södergård, fd.1:1A, Åsen, fd.1:1B och Åsen Norregård 2:1. Av Åsens tre gårdar brukas endast Norregården numera. De två andra gårdarna är obrukade sedan 60-talet och detta har medfört ett vist förfall. Byggnaderna i Åsens by består av traditionell liggtimmerkonstruktion med enkel locklistpanel i faluröd kulör. Bostadshuset i Åsen och Åsen Södergård är enkelstugor i två våningar av "sexknutskonstruktion". Detta var den vanligaste och mest traditionella formen av bostadsbyggnader för mindre jordbruk och nybyggen. Enkelstugor består av en förstuga, ett kök och en storstuga åt söder. I förstugan finns även en trappa upp till andra våningen som innehåller två rum samt en hall. Kök och stuga var de enda rummen som hölls ordentligt uppvärmda. Köket dominerades av en stor spis, bakugn och spiskåpa. Det fanns inga fasta skåp eller möbler i köket men det fanns en kammare, ett skafferi intill köket. Trots sin ringa storlek har enkelstugorna uppfyllt de praktiska anspråk man ställde på en bostad långt in på 1900-talet. I Åsen Norregård består mangårdsbyggnaden av en parstuga i "åttaknutskonstruktion" Den är i princip en enkelstuga som utökats med en sal på andra sidan förstugan vid ena gaveln. Parstugor har använts för såväl militär-boställen som prästgårdar sedan 1600-talet och det var just en sådan funktion som Åsen Norregården har haft under hela 1800-talet. Arkitekturen är enkel med rödfärgade ohyvlade bräder med vita oljefärgade knutar och foder. Fönstren är av tvåluftstyp med lösa innanfönster. I Södergården består bostadshuset av en enkelstuga i två plan, samt en undantags-stuga med snickarbod på nedre plan. Till

de övriga byggnaderna hör ett brygghus med svinstia, en ladugård samt ett stall. Ekonomibyggnaderna är av enkel traditionell liggtimmerkonstruktion med brädpanel och sticketak. Gården Åsen består av en enkelstuga i två plan med en glasveranda som entré. Framför huset finns en trädgård, ett gårdshus som använts som snickarbod. Framför ladugården finns ett hemlighus och ett mjölkrum. Byggnaderna har bevarat sin ursprungliga exteriör och interiör men de har stått obebodda en längre tid och därför var såväl byggnaderna och trädgårdarna i stort behov av underhåll och restaurering.

5. Tekniska- och antikvariska undersökningar.

Åsen Södergården, 1:1A

Hus A:

Huvudbyggnaden, som innehåller 3 rum och kök, är timrad i två plan med ryggås. Huset är antagligen flyttat till platsen i samband med laga skifte. I brandförsäkringshandlingar från 1866 uppges att huset är "byggt 1800 i gott skick". Det bär spår efter en äldre takkonstruktion, samt spår efter äldre fönster och dörrar av tidig 1800-tals typ. Huset står på en kallmurad gråstenssockel. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel, vita knutar och fönsteromfattningar. Taket hade spån och äldre tvåkupigt rött lertegel. Skorstenskronan var av traditionell form. Taket och skorstenen var i sämre skick och behövde akut underhåll. Fönster, fasader och ytterdörrar var i behov av lagnings- och målningsarbeten. Byggnadens rumsindelning var bevarad med kakelugnar. I köket fanns en järnspis från 1930-talet. Den murade spiskåpa var intakt med en bakugn. Väggarnas och takens ytor var relativt välbevarade. Golven hade breda äldre plank med en sliten men ren yta. Farstun hade en välbevarad fasspontpanel med äldre ursprungliga dörrar.

Hus B:

En timrad undantagsstuga byggd år 1909. Byggnaden, i 1 1/2 våning, innehöll en liten lägenhet, ett rum och kök, en snickarbod, ett loft med sädesbingar och ett sommarrum. Fasaderna hade rödfärgad locklistpanel med vita foder. Skorstenen var frostskadad. Även fönstren, av tvåluftstyp, var skadade av fukt och röta. Huvudentrés glasveranda hade fönster med svängda valvbågar. Huset står på en kilsprängd stensockel och åt öster finns en jordkällare under huset. Byggnadens rumsindelning är bevarad med kakelugn och järnspis. I köket fanns en järnspis (Norrahammar nr. 26) med vattenreservoar. Den murade spiskåpan var skadad av fukt och frost. Väggarnas och takens ytor var skadade av fukt och både tapeter och takpapp måste bytas ut. Golven hade breda plank med en sliten och smutsig yta. Kammaren, som använts till mjölkrum, hade ett cementgolv. Däremot var farstun välbevarad med pärlspontpanel och äldre ursprungliga halvfranska dörrar. På väggen fanns en hatthylla i trä av äldre modell. Glasverandans interiör var bevarad med ett golv av breda slitna plank. Fönstren och dörrarna var dock skadade av fukt. Snickarboden hade ett cementgolv direkt gjutet mot marken och väggstockarna vilket medfört att fukt skadat väggstockarna. Byggnaden saknade elektricitet.

Hus C:

Den timrade byggnaden, byggd år 1891, innehåller brygghus, svinstia och ett utedass. Byggnaden har en våning med sadeltak och rött tvåkupigt tegel. Bodens dörrar var svarta med vita omfattningar och spröjsade fönster. Brygghusets eldstad var i mycket

dåligt skick. Även husets väggar var i akut behov av vård eftersom tak och skorsten delvis rasat.

Hus D:

Vedboden var av enklare konstruktion med stående breda plank. Fasaderna var i behov av målnings- och lagningsarbeten. Fasaderna målades med röd slamfärg och takets plåt ersattes med traditionella takspån.

Hus E:

Stallbyggnaden uppfördes år 1914, för 2 hästar samt redskap. Boden hade stående panel och sadeltak med höloft i en halvåning. De enkla dörrarna var av äldre form och dubbelhängda. I boden fanns många äldre jordbruksredskap kvar. I byggnaden fanns även en redskapsbod ett höloft och ett hönshus. Loftets tak och väggstockar var fuktskadade. Fasader, dörrar och fönster var i stort behov av målnings- och lagningsarbeten.

Hus F:

Ladugården, som byggdes under 1870-talet, hade plats för 7 kor, ungdjur och en tjur. Den västra längan har synligt liggtimmer medan den östra har locklistpanel. Fönsterna är spröjsade med vita foder. Dörrarna var ockrafärgade med vita omfattningar. Åt söder finns ett vagnslider där en mängd äldre jordbruksredskap samlats. I lidret finns även en oxvandring med tillhörande tröskverk. Gråstenssockeln är bitvis lagad med kalkputs. Fåhuset hade en äldre sliten träinredning i mycket dåligt skick. Ytterväggarna, fönstren och dörrarna hade röt- och sättnings-skador. På nedre plan finns ett hölider där hö och diverse äldre redskap samlats. På hörännan har äldre jordbruksredskap samlats. Rännebron var i så dåligt skick att vi var tvungna bygga en kopia av den äldre. Taket, som var klätt i plåt, var däremot i bättre skick.

Hus G:

Bostadshuset, som är timrat i två våningar, är rest i slutet av 1800-talet. Det är av enkelstuge typ med en tillbyggd del åt norr. Huset har en rödfärgad locklistpanel med vita knutar och omfattningar. Ursprungligen var huset målat med en ljus färg som delvis finns bevarad på husets baksida. Byggnaden har sadeltak med rött betongtegel. Huvudentren har en inbyggd glasveranda med invändig fasspantpanel. Fasaden var i behov av lagning och målningsarbeten. Hängrännorna var rostskadade men stuprören var i bättre skick. Fönster, glasveranda och ytterdörrar är i stort behov av lagnings-, målnings och kittningsarbeten.

Interiör: I köket finns en stor murad spiskupa med järnspis (Huskvarna nr.25), en inbyggd bakugn (Huskvarna nr.1) och en handdriven vattenpump (original nr.5). Vattenreservoaren till spisen sakades dock. Under vattenpumpen finns en vask. I salen finns en röd kakelugn och på andra våningen finns en rörspis. Interiören är förhållandevis orörd och välbevarad. Kammaren har ett äldre trägolv och takbräder. Skaferiet utgör en tillbyggnad åt norr. Tillbyggnaden har cementgolv och pärlspantpanel på väggarna. Övre planet har 2 rum, ett med en rörspis i dåligt ytskikt, en oinredd kallvind som var byggd av stående breda plank. Huset hade rötskador i köksgolvet under den handdrivna vattenpumpen. Mot samtliga ytterväggar hade tretexskivor pikats. Utvändiga snickerier reparerades och målades med röd slamfärg. Fönstren renoverades och målades, vissa innanfönster var tvungna att nytillverkas. Yttertakets betongpannor tvättades och borstades rena från mossa och smuts.

Trädgården: Den äldre planerade trädgården har flera stora fruktträd samt bärbuskar, men gården är fullständigt igenvuxen av meterhögt gräs och sly. Träd och växter ända in på huslivet. Trädgården är i stort behov av restaurering.

Hus H:

Uthus med snickarbod i 1.1/2 våning. Byggt av timmer med rödfärgad locklistpanel. Tak med trekupigt röda betongpannor. I byggnadens nedre plan, som har cementgolv, finns en snickarbod och på det övre planet finns ett 2" plankgolv. Byggnaden är i förhållandevis gott skick men fasader och fönster bör målas och lagas. Träd och växter ända in på fasaden.

Hus I:

Enklare mjölkkrum byggt i panel och med en äldre halvfransk dörr. Panelen är antagligen från ett något äldre hus och har en äldre och sliten oljefärg. Byggnadens fasader och fönster måste skrapas och målas.

Hus J:

Ladugård i liggtimmer med sadeltak. Åt söder finns en över-byggt gödselstad. Byggnaden har en enklare rödfärgad panel. Fönsterna är spröjsade med vita foder. Dörrarna är svart-målade med vita omfattningar. Åt norr finns vagnslider och redskapsbodar. En äldre oxvandring finns i byggnadens mittparti. I byggnaden finns många av gårdens redskap och maskiner bevarade. Ladugården, som har plåttak, är i förfallandevis gott skick men skador finns i fähuset, där röta finns i takbjälkar och stolpar. Fasader och fönster bör målas och lagas.

Interiör: På rännet finns gammalt hö och äldre jordbruksmaskiner. Under loftet finns en oxvandring. Dörrarna är dåliga och skadade. Vedbod där ved och andra av gårdens tillhörigheter finns kvar. Fähuset har en äldre sliten träinredning. En takbjälke och flera stolpar är så rötskadade att de måste bytas ut. Inredningen måste kompletteras och repareras. Dörrarna är dåliga och måste bytas ut. Målnings och lagningsarbeten.

Hus L:

Utedassets tak och fasader var i dåligt skick. Ett äldre, stort äppelträd växer in på huslivet och dess stam och grenar har skadat byggnaden under en längre tid varför trädet fälldes. Fasaderna renoverades och målades med rödfärg. Takets tegel ersattes av stickor som lades ovanpå delvis ny läkt. Dörr, fönster och snickerier lagades och målades enligt traditionella metoder och material.

Hus M:

Svinstia, 5 x 12 meter. Huset används i dag som höns och kalkonhus. Husets tak är dåligt och i akut behov av reparation. Fasader och fönster bör målas och lagas.

Hus N:

Vagnslider av liggtimmer och med plåttak. Fasader och fönster bör målas och

6. Restaureringens målsättning.

Målet med restaureringen av Åsen Södergård var att ge byggnader, trädgårdar och kulturlandskap ett så ursprungligt utseende som möjligt. Syftet var att ge byggnaderna bästa möjliga boendestandard, genom så få ingrepp som möjligt. Ågaren, Lommaryds pastorat, avstyckade gården enligt den traditionella fastighetsgränsen. Förhoppningsvis kan Åsen Södergård bli permanentbostad efter restaureringen. Den andra gården, Åsen, kan eventuellt användas till museum med representations-

lokaler eller som pedagogiskt exempel på byggnadernas ursprungliga standard och utseende.

Trädgårdarna restaurerades enligt en särskild restaureringsplan som trädgårds-tekniker Hans Göransson, Nässjö, upprättat. På hösten hade Hans märkt träd och buskar som bör sparas. Under vecka 47/1993 kom ett röjarlag från Aneby kommuns ALU projekt för att såga ned träd, sly och buskar i trädgårdarna och runt ekonomi-byggnaderna. Träd och sly samlades ihop i högar för att sedan kunna flisas. På våren, 1994, kom ett nytt ALU gäng för att samla ihop och bränna ris och skräp som samlats i trädgårdarna. Resultatet blev ett öppet och ljust trädgårdslandskap där de flesta fruktträden sparats. Fruktträden, som i vissa fall var nästan 100 år gamla, beskars under våren och förhoppningsvis kan de leva vidare några år till.

Restaureringen av kulturlandskapet följde en särskild restaureringsplan efter att en kulturlandskapsanalys genomförts. John-Erik Gustavsson, Riksantikvarieämbetet, arbetade fram en kulturlandskapsvårdsplan samtidigt som han ledde hägnads- och röjningsrestaureringen. Det är viktigt att kulturlandskapet även i fortsättningen brukas och vårdas så att åker-, ängs- och hagmarker lever vidare. Ängsmarker bör vårdas så att bästa balans mellan träd, buskar och gräs skapas. I hagarna bör endast lövträd som ask, lind, björk, rönn och asp växa. Dessa löv bryts nämligen snabbt ned och förmultnar. Det är även viktigt att grusvägar, fägator och hägnader röjs och underhålls så att stengärdesgårdar och odlingsrösen är synliga.

7. Byggnads- och restaureringsmetoder.

Restaurering innebär att återskapa en miljö eller ett konstverk till ursprunglighet, med tonvikt på föremålets funktionsduglighet. Till skillnad mot renovering, som innebär att "åter tillföra något nytt", är restaureringens syfte inte att modernisera, nymåla eller att få en yta, en konstruktion förbättrad. Restaurering innebär istället att bevara eller att återskapa en byggnad eller ett konstverks ursprunglighet, med tonvikt på ursprunglig yta, konstruktion och utseende. Detta i syfte att trygga fram-tida generationers krav på äkthet och ursprung, de skall få möjlighet till att kunna uppleva ett äkta och oförfalskat original.

I Åsen Södergård installerades moderniteter såsom WC, elektricitet, köksutrustning samt värmeelement för att ge byggnaden komfort och bekvämligheter. Restaureringen kom därför att blandas med vissa renoveringsmetoder. Men ambitionen var ändå att genom varsam ombyggnad få en så äkta och tidstypiskt atmosfär som möjligt. Med begreppet "varsam ombyggnad" menar man ett sätt att bygga om, där man samtidigt som man förbättrar huset också bibehåller dess kvaliteter. Varsamhet kräver dock ett annat tankesätt än det man brukar tillämpa vid nybyggnad. En förutsättning för varsam ombyggnad är att man registrerar, inte bara husets brister utan även, dess kvaliteter. En annan förutsättning är att man jämkar mellan olika krav och önskemål och försöker få fram en lösning där det totala slutresultatet är av så hög kvalitet som möjligt. Att bygga om varsamt är konsten att göra små förändringar till maximal nytta. För varsamhet krävs att alla inblandade i restaureringsarbetet accepterar en förändrad planering och byggprocess.

Det krävs att man:

- * lägger ner ett större arbete på att lära känna huset och dess förutsättningar.
- * satsar mer tid på att söka varsamma lösningar under arbetets gång.
- * planerar med utgångspunkt från befintlig rumsindelning samt brukbara inredningssnickerier. Väggflyttningar eller rivningar bör undvikas.
- * väljer att reparera byggnadsdelar som inte är i godtagbart skick framför att byta ut dessa.
- * kompletterar med nya byggnadsdelar som utformas till att passa in i den ålder eller stil som huset tillhör.
- * använder material och byggnadsteknik som passar det aktuella huset.

Det är viktigt att inse att varsamhet inte betyder en lägre standardnivå. Varsamma lösningar kan ge en högre standard än både dyrare och mer arbetskrävande standardlösningar.

Restaureringsarbetet i Åsens by har följt följande restaureringsprinciper:

- * Restaureringsarbetet syftade till att med ett historiskt och estetiskt medvetande uppfylla moderna funktionskrav i en historiskt intressant byggnad och samtidigt tillgodose antikvariska önskemål. Denna grundsyn var samtliga deltagare och intressenter i projektering och genomförande tvungna att uppfatta och förära.
- * Varje ingrepp skall vara lätt skönjbart, men det skall på avstånd ej väcka uppmärksamhet. Det är även viktigt att varje ingrepp får en sann redovisning och att gammalt får förbli gammalt och nytt redovisas som nytt.
- * Varje ingrepp bör utföras så att framtida ingrepp ej omöjliggörs eller försvåras, utom t o m underlättas.
- * Byggnadens ursprungliga identitet behålls så mycket som möjligt. Det är olämpligt att tillföra nya "ålderdomliga drag".
- * Vattring och räta vinklar hör inte till kulturarvet, ögonmått är fullt tillräckligt och bidrar till att ge byggnaden charm.
- * Endast traditionella material och färger är tillåtet i restaureringen. Plastfärger, plastmattor, cement eller andra nya material bör undvikas. Deras livslängd och kvalitet har allt för ofta visat sig sämre och i vissa fall även rent skadliga för byggnaden.

8. Restaurering av detaljer.

Timmerväggar:

Rötskadat timmer sågades bort och ersattes av friskt virke från rivningshus i trakten. I vissa fall, tex i svinhuset, var stora delar av väggarna så dåliga att hela väggpartier byttes mot nytt begagnat timmer. Timret dymlades ihop och stockarna tätades med mossa. Under timret mot stenen placerades näver eller tjärpapp.

Fönster:

Fönstren är en viktig del i huset både ur arkitektonisk och funktionell synpunkt. Även utförandet kring fönstrens insida har stor estetisk betydelse. Kontrasten mellan den dagsljusa glasytan och de täta vägg- och snickerimaterialen är stor och en ljusförmedling däremellan är väsentlig för att mildra kontrasten. De äldre fönstren bidrar fint i denna ljusförmedling. Målet var därför att bevara de ursprungliga fönstren. I de fall där innanfönster saknades, eller där fönstervirket var så dåligt att reparation var omöjliga, tillverkade vi egna karmar eller fönsterbågar. Arbetet inleddes med att vi lossade glasrutorna med en speciell kittlampa. Av misstag fick vi låna en piratkopia av den berömda kittlampan från fönsterhantverkarna. Detta visade sig vara till stor skada. Flera glas och fönster skadades innan rätt lampa anlände från Länsmuseum. Arbetet fortsatte med att vi skrapade bort gammal färg. Det visade sig att fönstervirket oftast var i bra skick, trots att det kanske var 100 år gammalt. I de fall där virket var dåligt, eller där skador fanns, var vi tvungna att byta mot nytt virke med samma profil som de gamla detaljerna. Fönstervirket köptes på Kvarnarps hyvleri. Nytt och gammalt virke grundmålades först med vit linoljegrundfärg, därefter målades virket ytterligare två gånger linoljefärg. Den äldre typen av två millimeters blåst fönsterglas tillverkas inte längre i Sverige och därför var vi tvungna att försöka köpa äldre begagnat glas från trakten. Det var inga problem att få tag i äldre fönster med glas från folk i grannskapet. I bland fick vi t.o.m äldre fönsterglas gratis. Vi lyckades även att köpa begagnade kompletta fönster med karmar och bågar från lokalbefolkningen. Till B: huset köptes fyra kompletta fönster från sekelskiftet. Innanfönstren, som ursprungligen satt lösa och endast tejpades på plats, försågs med gångjärn och nya beslag. Eftersom vissa karmar saknade innanfönster var vi tvungna att nytillverka även dessa. Beslag och hörnjärn kunde köpas begagnade till priser som låg under nytillverkade, men i vissa fall var vi tvungna att inköpa nytillverkade beslag och gångjärn från Centrum för byggnadsvård i Gysinge.

Dörrar:

Entrédörren med omfattningar har under lång tid utformats på ett estetiskt medvetet sätt. Den inåtgående dörren bildar en nisch på utsidan, vilket tillsammans med portens omfattningar bildar en vacker och välkomnande entré. Ett genomgående drag är att gamla entrédörrar går inåt till skillnad från moderna dörrar. Äldre entrédörrar var uppbyggda av kraftiga bräder i två riktningar, eller som i Åsen som spegeldörrar med ram och fyllningskonstruktion. Entrédörrar är en detalj som ofta har bytts ut i äldre hus och därför finns det skäl att värna särskilt om de relativt få original som finns kvar. För att få ett bra klimat i entrén och samtidigt bevara de äldre dörrarna valde vi att nytillverka en karm där nya dörrblad kopior av de äldre, placerades i fasadens ytterliv. De äldre dörrarna placerades i samma karm men mot insidan och i liv med innerväggen. De nytillverkade dörrarna visade sig tyvärr ha brister i såväl kvallite som konstruktion. Farstudörrarna fick enklare konstruktion och utseende eftersom de ursprungliga var av enkel konstruktion.

Skorstenar och eldstäder.

Ett genomgående drag i äldre hus är att skorstenskrön avslutades med ett medvetet och estetiskt format krön. Skorstenar ovan tak är av stor betydelse för husets totala utseende och därför får krönet inte förenklas. Vi valde att utforma skorstenskrön som kopior av den äldsta bevarade. Efter att skorstensmästaren

inspekterat och provtryckt kanalerna visade det sig att flera brister och skador fanns. Vi blev därför tvungna att renovera eller bygga om samtliga rökkanaler.

Skorstenskanalerna renoverades enligt följande principer:

Hus A: Vedspisen anslöts med ett rostfritt och syrefast rör, från ett nytt spjäll i höjd med det ursprungliga, upp till skorstenkronan. Den öppna spisen på andra våningen anslöts med ett rostfritt rör upp till skorstenkronan. Kakelugnskanalen och rörspiskanalen tätades med keramisk massa.

Hus B: Kakelugnskanalen reparerades med rostfritt syrefast rör ända upp till skorstenkronan. Vedspiskanalen och kaminkanalen tätades med keramisk massa.

En begagnad järnspis köptes genom en av kursdeltagarna. Det var en äldre spis i förhållandevis bra skick. I A: huset fanns en emaljerad järnspis i bra skick. Spisen sandblästrades och renoverades för att placeras i B: huset. En vacker järnkamin, i jugendstil från tidigt 1900-tal, köptes för att installeras i B:huset. Denna kamin motsvarade husets ålder. Genom sandblästring framträder en ren och vacker yta som sedan behandlas med spissvärta.

Plåtarbeten:

Hängrännor, stuprör och vattkupor utformades i galvad järnplåt i äldre stil. Rördimensionerna ökades från 45 mm till 75 mm för att öka genomströmningen av vatten. På A: huset utformades vattkupan i en 1800-talsstil, medan B: husets kupor utformades efter originalets förebild. Skorstensbeslagen tillverkades i galvad järnplåt efter tidstrogen modell.

EI:

Den äldre eldragningen, som bestod av kulodragen tråd, ersattes av nya ledningar och skåp. Rördragningen lades i trossbotten under golvet samt i vindsbjälklaget. I väggarna drogs rör så grunt som möjligt, dvs i tretexskivan och i lerkliningen. Målet var att inte såga i trätimmeret, utan låta timmerstommen vara så orörd som möjligt. Där det var oläppligt med rör blev kulodragning den bästa lösningen. Kulo drogs utefter väggarna utvändigt. Denna lösning ger inte några skador på befintlig timmerstomme men ledningarna blir svårare att byta och reparera.

VVS:

En ny VVS anläggning har installerades där avloppsvattnet går, via en trekammarbrunn, till en infiltrationsbädd. Anläggningen har placerats på åkern så nära vägen som möjligt. Detta för att underlätta slamsugning med tankbil. I husen har vatten- och avloppsledningarna placerats under golvet. I A:huset har de vertikala ledningarna dragits utefter skafferiets väggar och upp till andra våningens badrum.

Golven:

Efter att de gamla plankgolven plockats upp och bjälklagets isolering kompletterats med nytt "Ekofiber", har det gamla skurgolvet åter lagts på plats. I utrummen där det inte fanns någon trossbotten, tex. entrén, eller där betonggolv fanns, tex i skafferiet,

var vi tvungna att konstruera en liknande mullbädd med följande konstruktion.

Uppifrån räknat:

1. Ursprungligt golvplank.
2. Nytt bjälklag, 50x150 c/c 600-700 mm.
3. Ny bärbjälke 150x150 max c/c 2000 mm.
4. "Ekofiber" ca. 250-300 mm.
5. Fiberduk.
6. Singel, 16-32 mm, 150 mm.
7. Betongplintar under bjälkarna c/c 1500 mm.
8. Befintlig mark.

Sticketak:

Att lägga sticketak är en gammal och traditionell metod att få ett bra och hållbart yttertak. Stickorna, som är av granvirke, hyvlas i en speciell spånhyvel till 4-5 mm tjocklek. Vi lyckades köpa äldre oanvända stickor som kanske legat i 30-40 år under tak i en lada, men det visade sig att det inte hade någon betydelse på stickornas kvallitet. Stickorna fuktades och behandlades i ett bad av vatten och järnvitriol. Genom denna behandling blev stickorna, förutom böjbara, även gråare, patinerade, i tonen. Stickorna lades med fyra överlappningar vilket ger en säker och vattentät yta. Anledningen var att vi önskade en extra gedigen konstruktion. Normalt brukar tre överlappningar räcka.

9. Byggnads- och installationsarbeten.

Åsen Södergården, 1:1A

Hus A:

Byggnaden är klädd i rödfärgad locklistpanel med vita knutar och omfattningar. Ryggåstaket hade äldre rött tvåkupigt lertegel och under fanns ett sticketak. Interiört var huset ej moderniserat, förutom att el indragits på 30-talet. Målet med restaureringen var att efter en varsam ombyggnad få åretruntboendestandard.

Exteriört:

Den första åtgärden var att renovera yttertaket. Det äldre lerteglet plockades ned och nytt enkupigt lertegel lades på befintligt men lagat spåntaket. Vi valde enkupigt tegel för att markera att huset är äldre än den undantagsstuga som finns i husets närhet. Nya vindskivor och stormlister ersatte de äldre. Skorstenen plockades ned och murades åter upp med det gamla teglet enligt det gamla utseendet. Fasadernas skadade bräder, locklister och fönsteromfattningar ersatts av nytt virke. En ny fotbräda med droplista har placerats utefter stenfoten. Genom denna åtgärd, har endast 15 cm av de äldre brädorna sågats bort och därmed, har de flesta äldre brädor kunnat bevaras.

Interiör:

Nedre plan: I köket har VVS- och elledningar dragits i trossbotten, i väggarna och i spismuren. Bakugnen såg ut att vara i bedrövligt skick men genom att putsa och fylla håligheter med lerbruk och svick blev bakugnen användbar. Svick är flisor och mindre tegelbitar med uppgift att binda och ge putsen en ökad styrka. Den ursprungliga konstruktionen där röken från bakugnen gick upp i imkanalen genom ett

spjäll i muren har behållts. Denna konstruktion är normalt inte godkänd av skorstensfejaren, eftersom varje rökkanal bör få en egen rökkanal, men eftersom ugnen antagligen inte kommer att användas kontinuerligt har sotaren frångått detta krav. Den stora spismuren och spiskåpan har knackats ren från löst sittande puts och limfärg. Därefter har den åter putsats med kalkbruk. Järnspisen, som var från 1930-talet byttes mot en äldre spis som renoverades och placerades så att en modern elspis kunde placeras vid dess högra sida. Köksgolvet, som var ett yngre plankgolv med endast 100 mm bredd, byttes mot ett nytt plankgolv med en brädd av 150 mm. De bleka och obehandlade planken patinerades genom en behandling med järnvitriol, 50 g / liter vatten, för att få en beständig brungrå, silvergrå yta. Väggarna, som målades med linolja för att kunna tvättas, stänkmålades på en grund av ljusgrå och mörkgrå botten. Köksskåpen, två stycken och en diskbänk, tillverkades av äldre virke i äldre stil. Luckor och lådor byggdes och målades av kursdeltagarna enligt tradition-ell hantverksmetod. I skafferiet fanns ett cementgolv som bilades upp och ersattes med ett begagnat trägolv. Väggarna gipsades stänkmålades med limfärg. Skåpet platsbyggdes med äldre virke från B:husets sädesmagasin.

Köksfarstun, som hade ett gjutet betonggolv på ett äldre flatstensgolv, fick ett nytt golvbjälklag med en källare under. Genom denna konstruktion kunde VVS och en varmvattenberedare monteras under farstugolvet. I farstun kunde en WC med toalett och handfat byggas i det östra hörnet. Genom att fönstret delades mellan toaletten och den övriga farstun kunde utrymmena få in dagsljus. I farstun installerades en tvättbänk med utrymme för tvättmaskin. Eftersom den ursprungliga faspanelen var i bra skick bevarades den som nymålade. En ny fasspontpanel spikades däremot upp på toalettväggarna.

Golven:

Under golvplankorna fanns en mullbädd, c:a.10 cm, av sågspån, torv och mull. Därunder fanns ett c:a. 15 cm djupt lager av knappelsten och grus. Trots att det inte fanns något luftutrymme under trossbotten var konstruktionen torr och utan röt-skador. Efter att det gamla plankgolvet plockats upp och bjälklagets isolering kompletterats med "Ekofiber", har det gamla skurgolvet åter lagts på plats. I södra sovrummet på andra våningen hade bjälklaget skador som medförde att golvet sviktade vid belastning. Orsaken var att stödet utmed väggen fallerat. Efter att golvplanken plockats upp kompletterades stödet mot väggen, därefter åter-spikades golvet och därmed blev stabiliteten högre samtidigt som springor mellan planken minskades. Huvudentrés farstugolv fick ett nytt isolerat bjälklag och ett begagnat plankgolv.

Innerväggarna:

Väggarnas syllstock, som delvis var skadade av fukt och röta, lagades med friskt virke. På insidan, under golvet, har asfboardsskivor spikats ned till stenfoten. Ett lager med "Ekofiber" lades utefter ytterväggarna för att eliminera luftdrag från sten-foten och upp i golvbjälklaget. Det befintliga golvbjälklaget har sparats men kompletterats med ett lager "Ekofiber" på toppen för att komplettera sågspånens krympning. På innerväggarna skruvades tretexskivor och gipsplattor direkt mot den äldre tapeten. Därigenom kunde både lerklining och originaltapeter bevaras för framtida studier. På väggarna har, förutom tretexskivor och gipsplattor, även ett lager med lumpapp tapetserats för att få en lagom mjuk och tjock yta till målning och tapetsering. Lumpapp är utmärkt som underlag för limfärg men det visade sig att

det är mindre lämpligt för linoljefärg. Anledningen är att ytan blir grov och knotrig, vilket inte är lämpligt i t.ex. badrum eller kök där man önskar en lättarbetad yta. I salen tapetserades skivorna med lumpapp och målades med limfärg som dekorerades med schabloner. Mönstret var inspirerat från en schablon från ett hus i grannskapet. Vi hade som mål att återmontera de äldre fodren, men många foder skadades vid medtagning och ersattes därför med nytillverkade. Väggarna i trapphuset gipsades och tapetserades med lumpapp som sedan marmorades med linoljefärg. Murstocken målades med vit limfärg. Kakelugnen på nedre plan ansågs vara i bra kondition och därför renoverades endast kronan och eldstaden. På övre plan fanns en rörspis samt en öppen spis som omputsades och försågs med nytt spjäll.

Övre plan.

Trappan till andra våningen bevarades i ursprungligt skick men trappräcket kompletterades och försågs med en extra ribba undertill. I en garderob har ett badrum med WC, dusch och handfat byggts. Väggarna gipsades och kläddes med kakelplattor. Under kaklet målades linoljefärg eftersom vi först försökte få ett målat ytskick. Det visade sig att lumpapp målade med linoljefärg ger en skrovlig yta som inte är lämplig ur städsynpunkt. Därför valde vi att sätta kakelplattor på samtliga väggar. Det äldre plankgolvet ersattes med spånskivor som sedan fick klinkerplattor som ytmaterial. I sovrummen har väggarna klätts med skivor. Golven har bevarats i ursprungligt skick men taket har fått ett nytt spåntak. De ursprungliga takbrädorna var skadade av salt, antagligen efter att ett saltkar brustit på vinden. Salt drar till sig fukt och därför är det viktigt att rummet får ett torrt klimat. Den öppna spisen har till största delen sin ursprungliga puts kvar men över och vid dess högra sida har nytt kalkbruk putsats eftersom ett nytt spisspjäll monterats.

Vinden städades ur och en landbrygga för inspektion monterades i mitten av utrymmet. För att få en tillräcklig isolering har ett c:a. 45 cm tjockt lager med "Eko-fiber" lagts ovanpå takbrädorna.

Hus B:

Undantagsstugan byggdes av Karl Jönsson under tidigt 1900-tal. Stugan är uppförd i timmer i två våning och har på nedre plan, en liten lägenhet om ett rum och kök, samt en snickarbod. Huset står på en gråstenssockel och åt öster finns en jordkällare under huset. Byggnaden var i stort behov av lagnings- målnings och fönsterarbeten.

Exteriört:

Under hösten renoverades taket och ett nytt tvåkupigt lertegel lades på ny läkt, med det äldre spåntaket som underlag. Nya vindskivor och stormlister ersatte de äldre. Skorstenskronan, som var mycket dålig, plockades ner och ersattes av en ny krona i ursprunglig stil men med nytt tegel. Fasadernas brädor, locklister och fönsteromfattningar har endast delvis bytts mot nytt virke. I fasaden åt väster har en fönsteröppning sågats upp och en dörr flyttats. En fotbräda med dropplista har även fällts in över stenfoten. Över stenkällaren fanns ett tak som restaurerades genom att det äldre tegel plockades bort och sticketaket fick utgöra ytterskick.

Interiör:

Byggnadens rumsindelning är bevarad och i salen finns en kakelugn. I köket fanns en rostig vedspis med trasig vattenreservoar under en mindre murad spiskåpa. Kammaren, som använts till mjölkrum, hade cementgolv. Farstuns interiör var bevarad med fasspontpanel och äldre ursprungliga halvfranska dörrar. Den glasade verandan hade en bevarad interiör med sittplatser utefter väggarna. På golvet fanns breda, äldre plank med en vacker och sliten patina. På övre plan fanns ett loft med förråd, 3 sädesbingar och ett sommarrum. Matkällaren, som är valvmurad, har sina äldre dörrar med lås och beslag kvar.

Nedre plan.

Golvbjälklaget bestod av en mullbädd över en knappelstensbädd direkt på marken. Eftersom den ursprungliga mullbädden sjunkit ihop c:a 10 cm fanns ett luftrum som fylldes med "Ekofiber". Ett begagnat plankgolv fick ersätta det ursprungliga. Under bjälklaget i salen fanns jordkällarens stentak endast 5-10 cm under golvplankorna, vi kan därför anta att golvet varit kallt vintertid. Ett kompletterande lager "Ekofiber" kommer förhoppningsvis att förbättra inomhusklimatet.

Golvbjälklaget:

De ursprungliga plankgolven har lyfts upp och bjälklaget kompletterats med "Ekofiber". De gamla golven har bevarats så långt som möjligt men i köket och i salen var golvplanken skadade och ett begagnat golv fick ersätta det ursprungliga. I kammaren fanns ett gjutet betonggolv som ersattes av ett begagnat plankgolv över ett nytt isolerat bjälklag.

Innerväggarna:

Väggarna var förhållandevis bra och vi behövde endast isolera väggarna med tre-texskivor och gips. Den äldre lerkliningen och tapeterna fick sitta kvar under plattorna för att inte förändra den äldre konstruktionen. Runt fönster och dörrar utsadlades fönsterfoder så att de kom i liv med den nya innerväggen.

Köket:

I köket har spismurens ytskikt renoverats genom att ny kalkbruk ersatt den äldre putsen. Den ursprungliga järnspisen var så skadad av fukt och rost att vi var tvungna att ersätta den med A:husets järnspis. Köksbjälklaget har isolerats och ett begagnat plankgolv har ersatt det ursprungliga. I köket har en platsbyggd köksinredning med modern spis, diskbänk och kyl- och frys placerats.

Salen:

I salen har golv och väggar isolerats. Väggarna har tapetserats med en tidsenlig jugendtapet. Kakelugnen omfogades eftersom den äldre var dålig. Golvet har fått begagnade golvplank och i taket har ny spännpapp spikats och målats.

Hallen:

I hallen har väggarna och golvet isolerats. Ytterdörrarna har kompletterats med ett par nytillverkade ytterdörrar som sedan placerats i en nytillverkad dörrkarm tillsammans med de äldre dörrbladen. Trappan upp till andra våningen har bevarats men ett nytt trappräcke har ersatt den vägg som tidigare avgränsade trappan.

Glasverandan:

Många av glasverandans fönster var så dåliga att vi tvingades reparera och nytillverka flera bågar. Även skadat virke i väggarna har ersatts med nytt virke. Det äldre trägolvet har återmonterats. På verandan fanns väggfasta soffor som renoverades och målades. Väggarna var i relativt bra skick och målades med linoljefärg.

Badrum:

Ett badrum har placerats i den södra delen av "fd snickarboden". För att kunna komma in till badrummet har en dörröppning sågats i timmerväggen. En begagnad dörr från triaton, I 12 Eksjö, med ny karm har placerats i väggen. I badrummet har WC, handfat och badkar placerats. Golvet, som är gjutet med värmeslingor, har klinkerplattor som ytskick. På väggarna, runt badkaret och handfatet, har kakelplattor monterats för att få en bra och trevlig yta. De övriga väggarna har målats med linolja.

Tvättstuga:

En tvättstuga har installerats i snickarboden med tvättmaskin samt varmvattenberedare. Vi har även installerat en dusch och förberett för bastu. På väggarna har linolja målats för att få en bra och tät yta. I duschen och runt tvättstället har kakel monterats. Golvet, med värmeslingor, har klinkerplattor lagda i mönster.

Övre plan:

På loftet har sädesbingar och lagerhyllor monterats ned. Virket återanvändes till köksskåpen. Ett begagnat fönster med karm har placerats i den västra väggen eftersom de ursprungliga var för dåliga. Väggarna har isolerats med tretexskivor och gipsplattor. Taket har isolerats med 25 cm "Ekofiber" direkt upp mot sticketaket. För att få en trevlig takyta spikades äldre stående bräder upp mot isoleringen. Takbrädorna, som kom från ett rivningshus, grundades med linoljefärg och målades därefter med limfärg. Golvet har de ursprungliga planken kvar som endast såpskurats. Ventilationsrören från tvätt- och badrummet drogs, under golvet och upp utefter väggarna, upp över taket. För att ventilationstrummorna skulle få ett lämpligt utseende utformades de som skåp som även kunde innehålla mindre föremål.

Sovrummet:

I sommarrummet har Tretex- och gipsskivor spikats på väggarna. Tak och golv har behållit ursprungligt material. En stående järnkamin, i jugendstil, har installerats i murstocken genom ett eldrör. I de små sidorummen har tak och väggar isolerats medan golv och dörrar fått bevara sin ursprunglighet.

Matkällaren:

I källaren hade fukt och mögel orsakat skador på inredning och golv. För att få bättre ventilation öppnades en ventilationskanal från källartaket upp till spiskåpan.

Hus C:

Brygghuset med svinstia är timrad i en våning med sadeltak. På taket, som var i mycket dåligt skick, fanns ett rött tvåkupigt lertegel. Efter att vi plockat ner teglet och rivit det dåliga undertaket valde vi att lägga ett helt nytt sticketak. Huset var i akut behov av vård eftersom både tak och skorsten börjat rasa. Yttervägna, som var angripna av röta och svamp, revs och nya väggar timrades upp av äldre friskt

rivningsvirke. Även takstolarna fick nytt virke och nya takbräder. Slutligen byttes och målades storm- och vindskivor samt bodens dörrar och fönster.

Interiört:

Efter att spisen och murstocken plockades ned konstaterades att golvet och grundningen var för dåligt. Därför gjöts ett nytt betonggolv med golvbrunn. En kopia av den äldre eldstaden, med murstock, murades upp med den äldre som förebild med nytt tegel och rent kalkbruk. Den ursprungliga skorstenskronan var så dålig att vi inte kunde använda den som förebild, därför byggdes en ny krona efter en äldre skorsten från ett hus i trakten. Till spisen hörde en bryggghusbälja av gjutjärn med grova sprickor i godset. Grytan renoverades hos en smed eftersom vi ansåg att det var viktigt. I den norra delen av byggnaden fanns en svinstia och ett utedass som även restaurerades.

Hus D:

Vedboden hade en enkel konstruktion med stående breda plank. Fasaderna var i behov av målnings och lagningsarbeten. På taket fanns plåt som ersattes med takstickor på delvis nytt underlag. På den södra gavelspetsen byttes brädorna eftersom de ursprungliga var allt för dåliga.

Hus E:

En stallbyggnad för två hästar, hönsbarn, en redskapsbod, samt på övre plan ett höloft. Boden har stående slät panel och sadeltak med höloft i en halvåning. Takets plåt ersattes av takspån som tillverkades av kursdeltagarna. Fasaderna målades med röd slamfärg. Dörrarna, som var äldre, kopplade och i mycket dåligt skick, nyttillverkades som kopior och målades med linoljefärg i guldockraton.

Hus F:

Ladugården byggdes för 7 kor, samt ungdjur. Fähuset har en äldre sliten träinredning i dåligt skick. Den östra gavelväggen, som var angripen av fukt och röta, måste timras upp av begagnat timmer. Efter att skadat timmer plockats bort timrades fähusets väggar åter upp av delvis nytt timmer som vi fällt i skogen. Timret bilades och skraddes för att passa in i den äldre konstruktionen. Efter att panelen åter spikats upp målades hela ladugården med slamfärg. Fönstren till fähuset var i så dåligt skick att vi var tvungna att nyttillverka kopior av de äldre. Fönsteromfattningarna utformades efter J: ladugårdens form. Loggolvets plankor ersattes till stora delar av nya plank eftersom röta skadat många av de ursprungliga. Den nya huvudelcentralen placerades i fasaden bakom en äldre lucka, därigenom kommer elcentralen inte att störa miljön. Inredningen i fähuset restaurerades för att efterlikna de tidigare båsen och spiltorna.

Hus G:

Övervåningen renoverades våren 1995 genom att nya traditionella tapeter från slutet av 1800-talet klistrades på den gamla tretexskivan. Därigenom kunde den äldre tapeten sparas. Innertaken pappspändes och målades med vit limfärg. Väggarna i hallen målades med en linoljefärg som bröts för att nyansera med den nedre våningens kulör. Rörspisens puts var till stora delar lös varför vi knackade bort den och lät ny lerputs ersätta den äldre. Putsen målades sedan med linoljefärg och svampmålningsdekoration.

Trädgården:

De äldre fruktträden, bärbuskarna och växterna var, efter årtal av vanskötsel i stort behov av restaurering. Trädgårdarna restaurerades enligt en restaurerings-plan som trädgårdstekniker Hans Göransson upprättat. Hans, som beskar träden i början av april, upptäckte att många av träden hade stora rötskador med ansåg ändå att de kunde leva några år till.

10. Målningsarbeten.

All färg såsom limfärger, linoljefärger och äggoljetempera blandades och pigmenterades av deltagarna. Rödfärgen, för utomhusbruk, kokades utan iblandning av linolja. Detta för att få en ljusare och mattare yta. För att få lämplig kulör på väggar och snickerier valde vi att gå efter den tidigare färgskalan. I vissa fall valde vi en äldre färgskala eftersom objektet var ommålat under senare tid. I dessa fall försökte vi genom skrapning i färgskikten, eller genom studier av tapetlagren, få en så äkta och tidstrogen färgskala som möjligt. För att nå ett tidsenligt utseende i rummen köpte vi traditionella limfärgstapeter från olika tillverkare. Lim och handtryck i Göteborg tillverkar äkta limfärgstapeter. Dessa är förhållandevis dyra men vi valde ändå en tapet därifrån för att få praktisera och se den äldre tekniken.

Schablonmålning.

Schablonen, som hittades i golvbjälklaget i ett rivningshus, målades på väggarna i salen, A-huset. Före målning diskuterades om taket eller golvet skulle avgöra mönstrets placering eftersom taket lutade c:a 15 cm åt norr. Vi kom överens om att utgå från taket eftersom mönstret kommer att synas mest där. Först målades det stora mönstret som avgör de övrigas placering. Sedan målades de tre mindre runt omkring det större. Genom denna metod kom den kompletta schablonen att fylla väggen och ge ytorna en livfull och vackert utformad mönstring.

Stänkmålning.

I köket och under schablonen stänkmålades väggarna efter äldre förebilder. En ljusgrå och mörkgrå ton lades som grund på väggens över- och underdel. Stänkmålningens kulörer blev rött, brunt, grönt, blått och gult.

Marmorering.

I A-husets trapphall marmoreras väggarna med linolja för att få en tålig och bra yta. Marmoreringen utfördes i en enkel struktur för att just betona det enkla i allmogemålarens stil. Som grund lades en ljusgrå ton som även kommer igen på trapphusets övriga väggar.

Spännpapptak.

I tre rum spändes nytt spännpapptak. Den äldre papperskvalliten med en brädd av 1500mm köps från Finland eftersom en svensk tillverkare saknas. Takpappen skars i längder, fuktades och rullades ihop ett dygn innan uppmontering. Vid montering fästes den fuktiga pappen med kortändan och spikades korsvis upp mot taket. Efter att pappen fästes upp spikades den genom en fuktad remsa tätt för att kunna motstå pappens krympning. Nästa papp spikas upp på motsvarande sätt med en över-

lappning på 8 -10 cm. Efter att pappen torkat lite kan täckremarna limmas upp. Den undre remsan, som endast har halva bredden, placeras i mitten av den bredare som klistras fast mot takpappen. Därigenom täcks skarven och spikarna av den undre smalare och ej limmade remsan. Spännpapptaget målades därefter med limfärg på en linoljegrund.

Lerklining.

Lerklining har använts i hus sedan 1600-talet. Leran gör väggarna täta och drag-fria samtidigt som ohyra vantrivs i den kalkrika putsen. Leran utjämnar även väggytorna så att tapeter och färger kan fästas direkt på den fina lerytan. Lerklining består av en blandning av lera, kalk och ett utfyllnadsmaterial som kan vara halm, hö eller en myrstack. Den har hög isoleringsförmåga och bra vindtätande egenskaper. Lerklining bör ej fästas under sommaren eller vintern eftersom hög temperaturen torkar leran för snabbt.

Skurgolv.

Ett äkta skurgolv har obehandlade golvplank som via nötning och såpskurning fått en hård, tålig och vackert ljus yta. Viktigt är att inte skura med varmt vatten. Skurgolvet blöts ordentligt med kallt vatten. 5 liter kallt vatten blandas med 2 dl flytande såpa i en skurhink. Golvet skuras, med en lagom styv skurborste med skaft, i brädernas längdriktning. Fläckar behandlas med koncentrerad såpa direkt på den blöta borsten. Slutligen sköljs golvet med kallt vatten, som tas upp via en skurtrasa. Det är viktigt att inte plastmattor eller täta skikt stoppar den naturliga fuktvandring som sker genom trossbotten och upp genom golvträet. Stoppas denna vandring kommer golv och bjälklag att skadas allvarligt.

11. Restaureringens dokumentation.

Dokumentation:

Vid upprustning av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, där statligt stöd beviljats på grund av att arbetena medfört antikvariska överkostnader, är det viktigt att en noggrann dokumentation genomförs under hela restaurerings tiden. Syftet med en dokumentation är att ge ett förbättrat underlag för fortsatt byggnadsvård samt för en inventering för framtiden. Dokumentationen skall genomföras i tre steg:

- A. före arbetets igångsättande,
- B. under arbetets gång.
- C. efter arbetets slutförande.

I samband med dokumentationsarbetet har en arkivgenomgång genomförts i syfte att upprätta en byggnads- och personhistorik.

12. Rumsbeskrivning tapet och måleri.

Hus A:

Köksfarstu:

Golv - Rödbrun klinker.

Tak och Väggar - Ljust guldockra linolja.

Kök:

Väggar: Vit äggoljetempra.

Bröstning Ljustkimröksgrå.

Stänkmålning, Gult, rött, grått.
Skåp: Ljusgult.
Dörrar och foder, som original
Spismuren, vit limfärg.
Tak: Vit limfärg.
Golvlister: grå linoljefärg.

Storstugan:
Väggarna vitlimfärgade med schabloner "Barkäng".
Bröstning Ljustkimröksgrå.
Tak: vit limfärg.
Foder: Terralaserade, linolja.
Golvlister: kimrök.

Entré och trapphall:
Entrédörrar: Vita linolja.
Murstock. vit limfärg.
Trappahall: Marmorering, "Barkäng"
Taket: Vit limfärg:

Badrum:
Tak: Vit linolja.
Väggar: Vitt Kakel.
Dusch: Vitt kakel.
Golv: klinker.

Kammaren:
Foder:
Tak: Vit limfärg:
Väggar: Tapeter. Duro, "Gysinge" nr. 003-05. Bård, nr 009-05.

Sovrum:
Tak: Spännpapp med vit limfärg.
Väggar: Tapeter. Lim & handtryck, nr. 6082.
Foder:

Sovrums kammaren:
Väggar: limfärg.
Tak: Vitlimfärg.
B: Huset
Glasverandan: Vit linolja.
Entré: Trärent. i övrigt som tidigare.
Dörrar: Vit linolja:

Storstugan:
Tak: Spännpapp med vitlimfärg
Väggar: Tapeter, Duro, Nergården, nr. 008-04. Bård, Åkersta, nr. 059-22.
Foder: Vita linolja.
Golvlister: Vita linolja.

Köket:

Kökssnickerier och köksluckor: Pärl eller fasspont. Grönumbra dvs ljusgröngrå.

Bröstning i Pärl eller fasspont. Grönumbra dvs ljusgröngrå.

Väggar: Tapeter. Duro. Tärnebo, nr. 002-01. Bård. 001-03.

Taket: Spännpapp. Vitt limfärg.

Sovkammaren:

Väggar: ljus limfärg.

Tak: Limfärg.

Vita foder och golvlister.

Loftet:

Väggar: Limfärgade kimröksgrå.

Taket: vitkalkat.

Sovrum:

Väggar: Tapeter. Eco. Blå tornet, nr. 252288.

Tak: Vitkalkat:

Projektledning:

Jesper Kallhed

Johan Örfelth

Annica Ride

Kursdeltagare:

Anders Eklund, Bredestad

Seth Gunnarsson, Forserum

Bo Hernstål, Tranås

Jan Hjertberg, Eksjö

Anders Johansson, Forserum

Rune Johansson, Linderås

Mikael Karlsson, Forserum

Tord Norin, Tranås

Stellan Olander, Jönköping

Lars Sandberg, Haurida

Magnus Svensson, Jönköping

Peter Wessman, Haurida